Статистика на народонаселението въ Енидже-Скеченската и Гюмюрджинската каази.

Съобщава П. К.

Изобщо Европейска Турция се счита като нáй-неизвѣстна страна въ Европа, но и тука има нѣколко градации на неизвѣстность. Колкото се върви пó-на истокъ, толкова страната става пó-неизвѣстна, особенно въ етнографическо отношение. Бассейнътъ на рѣка Вардаръ е пó-изученъ отъ бассейнътъ на Струма. а бассейнътъ на тази послѣдня пó-вече отъ онзи на Места, и може би, нáй-неизучената часть да е онази страна, която лежи между бассейнътъ на Места и Марица. Та и страната между Марица и Цариградъ, макаръ че русскитѣ военни инжинери въ послѣдната война и да направиха доста за нейното изучавание въ оро-хидрографическо отношение, все още чака бѫдущи изслѣдователи, които да рѣшатъ добрѣ нейниятъ етнографически съставъ. Само отъ себе се разбира, че това могатъ направи само хора добрѣ запознати съ мѣстнитѣ езици. Защото дори нáй-добритѣ Европейски етнографически карти още и до днесь прѣдставляватъ тие страни, като исключително населени съ Турци и Гърци, тукъ-тамъ само прошарени съ Българе. Но и сами ние на-да-ли стоимъ много пó-добрѣ въ това отношение. Истина намъ е извѣстно, че тамъ има пó-вече Българе отъ колкото ги прѣдставляватъ оффициалнитѣ Турски данни и Европейскитѣ учени, които не могатъ да се избавятъ отъ стариятъ грѣхъ — да смѣсватъ всички православни съ Гърцитѣ; но и намъ прѣдстои още много работа за да можемъ да кажемъ, че сме пълни стопане на прѣдмѣтътъ. Ние трѣбва да знаемъ не само, че тамъ има Българе, но колко сѫ тѣ и какъвъ % отъ цѣлото население тѣ съставляватъ; и второ, ние трѣбва да

обърнемъ внимание не само на относителната численность на Турското и Гръцко население, но и на пръснатитѣ тамъ Арнаутски и Сургучески села. Изобщо можемъ да кажемъ, че Одринскиятъ вилаетъ и околностьта на Цариградъ чакатъ отъ насъ подробно етнографическо изучвание.

Тие причини накараха и насъ да съберемъ нѣкои свѣдѣния за нáй-тъмниятъ кжтъ въ етнографията на Балканскийтъ полуостровъ. Тоя кжтъ е оная страна, която лежи на югъ отъ Родопскитѣ планини и бассейнътъ на Места и Марица, и която се пои отъ дребни рѣки; послѣднитѣ не сж притоци нито на Места, нито на Марица, но самостоятелно се вливатъ въ Архипелагъ. Тие рѣки сж слѣдующитѣ: 1 Скечи-дере (въ древность Косинтосъ) въ горньото течение, а въ долньото носи име Ескидже-дере, като се започва отъ Куле-дагъ, единъ клонъ на Родопитѣ, който рътъ служи за водораздѣлъ на Арда, Места и Скечи-Дере, послѣ минува прѣзъ градътъ Скеча или Ксанти, слѣдъ това протекава близо до градъ Енидже-Кара-су и се влива въ заливътъ Логошъ или Караагачъ. 2. Куру-чай (въ древность Комсатосъ) се започва въ Хасанова гора, въ горньото си течение носи име Еледже-дере и се влива въ оная часть на Логошский заливъ, който се съединява съ главната часть на заливътъ чрѣзъ единъ тѣсенъ проливъ и образува тъй нареченний Буру-Гьолъ (въ древность Бистонисъ). 3. Караджа-су (въ древность Трауосъ) се започва отъ Токаджикъ-дагъ, протича близу до градътъ Гюмюрджина и се влива тъй сжщо въ Буру-Гьолъ. 4. Ярдъмлж-дере (въ древность Стенасъ) се започва отъ Коджа-яила и се влива право въ Архипелагъ.

Отъ чуждитѣ пжтешественници по тие страни, до колкото знаемъ, има значение само Викенель, французский ученъ, който е пжтувалъ въ 1847—48 година. Описанието на това пжтувание е издадено слѣдъ смъртьта на пжтешественникътъ, отъ Французското министерство на Просвѣщението, подъ надсловъ: Voyage dans la Turquie d'Europe, description phisique et géologique. 1868. Това пжтешествие, обаче, има пó-вече значение за геологията и орохидрографията на страната, отъ колкото за етнографията. При все това оние, които искатъ да изучаватъ цѣлото пространство отъ лѣвийтъ брѣгъ на Струма до Цариградъ, добрѣ ще направятъ, ако прочетатъ неговото съчинение. Пжтешествието

на Поль-Люка въ началото на осемнадесетий вѣкъ и Кузинери, Французский консулъ въ Солунъ съ своето Voyage en Macédoine, излѣзло въ 30-тѣ години на настоящето столѣтие, на-да-ли прѣдставляватъ за насъ нѣкакъвъ интересъ, освѣнъ исторический. Отъ Словѣнскитѣ учени нáйнапрѣдъ е обърналъ внимание г. Верковичъ върху окрѫзитѣ, за които сега иде рѣчь, въ прѣдговорътъ къмъ Българскитѣ Македонски пѣсни, издадени въ 1860 г. въ Бѣлградъ. Но както се види по самиятъ прѣдговоръ, той самъ не е билъ въ Скеченско и Гюмюрджинско, а говори само по слухъ, и за това свѣдѣнията му не се отличаватъ съ голѣма точность. Другъ единъ трудъ по сѫщийтъ въпросъ е брошурата подъ надсловъ: Ethnographie des vélayets d'Adrianople, de Manastir et de Salonique, извлѣчение изъ Courrier d'Orient. Свѣдѣнията въ тая брошура, както се види, сѫ отъ български източникъ, но тъй сѫщо не се отличаватъ съ пълнота и точность. Въ тая брошура се споменуватъ само Българскитѣ и Грьцкитѣ села въ Гюмюрджинско, а за Турскитѣ нѣма ни дума; тъй сѫщо тамъ липсватъ каквито и да е свѣдѣния за Скеченско. Въ 1885 год. г. Офейковъ издаде една книжка: „Македония въ врѣме на хилядогодишнината на св. Методий“, гдѣто се намиратъ тъй исто и статистически данни за Гюмюрджинско. Трѣбва, обаче, да забѣлѣжимъ, че неговитѣ данни буквално сѫ прѣписани отъ Французската брошура на Куррие д'Ориянъ, и слѣдователно приповтарятъ всички погрѣшки на тая брошура. Г. Иречекъ, както въ Българската История, тъй и въ пѫтуванието си по България (вижъ книжка X отъ Периодическото Списание) говори за тие страни, но при всичката негова вѣщина, той е обьрналъ внимание само на срѣдневѣковната история на тоя прѣдѣлъ, а за сегашнòто състояние не е успѣлъ да събере свѣдѣния.

Нашитѣ данни, които прѣдставляваме тука, сѫ сбрани отъ учителитѣ въ Ахѫ-Челеби, и можемъ да се надѣваме, че тѣ сѫ поне приблизително вѣрни. Ако би и да има нѣкакви погрѣшки, вѣрваме, че тѣ сѫ твърдѣ малки, и все даватъ общо очертание за етнографията на тие каази. Сега да разгледаме пó-подробно всѣка една отъ тѣхъ.

I. *Ениджe Скеченската* кааза, която лежи между каазитѣ Драма, Кавала, Ахѫ-Челеби, Дарѫ-дере и Гюмюрджина,

се състои отъ 38 села и два града, Eниджe-Кара-су и Скеча, Ескиджа или Ксанти. Градътъ Ениджe пó-прѣди е билъ сѣдалище на каймакаминъ, но, по причина на нездравата мѣстность, това сѣдалище е прѣнесено сега въ Скеча. Тойзи градъ въ настоящемъ е на упадване, което се види отъ това, че Викенель, прѣди 40 години, полага въ него около 700—800 кѫщи, а сега по нашитѣ свѣдѣния той включава само 400. (Viquesnel, Voyage en Turquie, томъ II, стр. 250). Това е градъ построенъ слѣдъ турското завоевание и е вѣроятно тождественъ съ Енибазаръ, за който споменува Бертрандонъ де ла Брокиеръ, французский пѫтешественникъ отъ 15 вѣкъ, като ново основанъ градъ отъ Турцитѣ. (Периодическо Списание книжка III, стр. 70). Населението въ Ениджe е почти Турско, само $^1/_4$ часть сѫ Българе, вѣроятно новодошли отъ селата, и то въ послѣднитѣ 40—50 години. Иматъ ли Българетѣ тука черкова и училище, намъ нищо не е извѣстно, но голѣма е вѣроятностьта, че нищо подобно нѣма. Трѣбва да се прибави още, че тука, въ това Ениджe, а не Вардарското, се произвожда прочутиятъ Ениджeнски тютюнъ.

Вториятъ градъ въ тая кааза, който сега е и нейното сѣдалище, е Скеча по български, Ескидже по турски, и Ксанти по гръцки. Прѣди 40 години, по свидѣтелството на Викенеля, по голѣмината си той е билъ толкова, колкото и Ениджe, но още тогава Викенель забѣлѣзва, че пó-имотнитѣ жители отъ Ениджe лѣтѣ живѣятъ въ Скеча, климатътъ на която е много добъръ. Сега, споредъ нашата таблица, тоя градъ има около 3000 кѫщи, което може да е малко прѣувеличено, но при все това, днесь за днесь Скеча е много пó-голѣма отъ Ениджe. Главната часть отъ населението сѫ Турци около 1500 кѫщи, слѣдъ тѣхъ идатъ Гърцитѣ около 1000 кѫщи и нáй-подирь Българетѣ около 500 кѫщи. Може да се вѣрва, че тука има коренно Гръцко население, но тъй сѫщо нѣма никакво съмнѣние, че и тука както всѫду въ Тракия и Македония, една значителна часть отъ онѣзи, които наричатъ себе си Гърци, сѫ или Цънцари, или Българе, по нѣкогажъ погърчени окончателно, а понѣкогажъ още не, но се намиратъ по пѫтьтъ къмъ погръчване. Чисти Българе има около 500 кѫщи, но въ какво положение тѣ се намиратъ, ние нищо положително не знаемъ.

Съобщаватъ ни, че отъ нѣколко години на насамъ иде борба между Гърци и Българе за раздѣление на черковитѣ, но, както се види, безъ всѣкаква сполука. Ние не знаемъ, да ли въ Скеча има нѣкакви български училища.

Отъ 38-тѣ села въ Скеченската кааза, 33 сѫ чисто муслумански, и ние сме убѣдени, че тѣхнитѣ жители не сѫ Помаци, както нѣкои утвърждаватъ, а Турци. Самитѣ имена на селата сѫ турски, а не български, а извѣстно е, че почти всички помашки села сѫ запазили българскитѣ си имена. Това срѣщаме дори въ Тракия, гдѣто почти всичкитѣ български християнски села носятъ турски имена, което показва, че Българетѣ сѫ оставяли въ размирнитѣ врѣмена своитѣ села и послѣ въ по́-спокойни пакъ сѫ се завръщали назадъ. Тая е, може би, причината, че българскитѣ села въ Тракия носятъ турски имена, а Помацитѣ всѣкога сѫ стояли въ своитѣ села и сѫ могли да запазатъ тѣхнитѣ стари български имена. Български села има само 4, отъ тѣхъ едно е чисто българско, Габрово, което си е запазило дори българското име, и три смѣсени съ Турци, Ени-кьой, Куюнъ-кьой и Енели. Габрово и Ени-кьой лежатъ въ Родопитѣ, а Куюнъ-кьой и Енели се намиратъ въ полето. Въ първитѣ двѣ българщината стои много добрѣ: тамъ има редовни училища. За послѣднитѣ двѣ села ние нищо не знаемъ, но сме убѣдени, че тамъ такива нѣма. Чисто Гръцко село има само едно — Балустра.

II. *Гюмюрджинската кааза* се намира между каазитѣ Скеча, Дарж-дере, Султанъ-ери и Феря. Въ нейниятъ съставъ влизатъ, освѣнъ градътъ Гюмюрджина, 71 село, отъ които 22 сѫ чисто Български, 39 чисто Турски, 3 Гръцки, 5 Българо-Турски, едно Турско-Гръцко, едно Турско-Караманлийско. Въ градътъ Гюмюрджина прѣобладающето население е турското. Отъ 2650 кѫщи, турскитѣ сѫ около 1800, Българскитѣ около 300, Гръцкитѣ тъй сѫщо около 300, Еврейски 200 и Арменски 50. Чисто Гръцко население въ Гюмюрджина трѣбва да има твърдѣ малко, и тука по́-вечето сѫ смѣсь отъ Цънцари, и погърчени Българе. Българщината стои тука по́-добрѣ, нежели въ градътъ Скеча; тукашнитѣ Българе иматъ своя черкова Св. Георгий, но за състоянието на училищата ние нищо не знаемъ. Интересенъ е въпросътъ за Караманлиитѣ, както

изобщо ние сме навикнали да наричаме всички оние, които говоратъ турски, но исповѣдватъ православието. Тѣ, освѣнъ въ градътъ, сѫ показани само въ едно село Булатъ-кьой. Може да се вѣрва, че тѣ сѫ остатъци отъ Азиятски плѣмена, прѣселени тука още отъ Византийскитѣ императори, за което говори Иречекъ (Периодическо Списание, книжка X, стр. 29 Einige Bemerkungen über die Uberreste der Petschenegen und Kumanen von C. Iirecek, Prag 1889). Мусулманетѣ тука, както и въ Скеченско, сѫ Турци, а не Помаци, и съставляватъ като продължение на каазата Султанъ-ери. Колкото се касае до Гърцитѣ, то чисти Гърци трѣбва да се смѣтатъ жителитѣ на Мекри и Марония; тѣ може би да сѫ потомци на древне-гръцкитѣ тукашни колонии, каквито е имало по брѣгътъ доста много и доста отъ рано. А другитѣ двѣ села, поименовани у насъ за Гръцки, Кючукъ-кьой и Ессе-кьой или Иссикя сѫ съмнително такива. Викенель е билъ тамъ прѣди четиридесеть години, и за първото изрично казва, че е Българско (томъ II, стр. 269, — Kutchuk-keui (petit village) composé de 40 à 50 maisons, habitées par des (Bulgares), а за Иссикя, макаръ че е билъ тамъ той не говори, че то е Гръцко село. Може би, че тѣ и сега да не сѫ Гръцки, а че нашитѣ свѣдѣния сѫ не вѣрни, или пакъ тѣ отъ тогава да сѫ погърчени чрѣзъ влиянието на градътъ, понеже Кючукъ-кьой, който се намира 15 минути далечъ отъ градътъ Гюмюрджина, като че ли съставлява нѣщо като прѣдмѣстие на градътъ, и слѣдователно да се чувствува силно Гръцкото влияние. А пакъ селото Иссикя се намира по голѣмиятъ пѫть за Енидже и Скеча, та и то може да е подпаднало подъ Гръцко влияние.

Колкото се относи до състоянието на Българскитѣ села, ние нищо положително не знаемъ, освѣнъ че признаватъ патриаршията. Само по тойзи фактъ ние можемъ да заключимъ, че на-да-ли учебното дѣло стои тука добрѣ, макаръ че другитѣ условия сѫ много благоприятни за неговото развитие, понеже по́-голѣмата часть отъ тѣхъ сѫ едри: има села съ 200, 300, 400 и дори като Сѫчанлѫ 700 кѫщи. Ние не знаемъ дори, дали тамъ има Български училища и ако има, то въ кои села и въ какво положение тѣ се намиратъ.

ТАБЛИЦА I.

Eниджeнска или Скеченска кааза.

No. по редъ	Наименование на градоветѣ и селата	Числото на кѫщитѣ Българ	Турски	Гърцки	Всичко
1	Алгънотъ	—	—	—	—
2	Балабанлѫ	—	30	—	30
3	Беджели	—	40	—	40
4	Бей-Кьой	—	30	—	30
5	Бояджиларъ	—	25	—	25
6	Булустра	—	—	220	220
7	Бурани	—	20	—	20
8	Габрово	300	—	—	300
9	Гюнелеръ	—	30	—	30
10	Гюнюклю	—	100	—	100
11	Джебели	—	60	—	60
12	Дюменли	—	10	—	10
13	Енели	15	15	—	30
14	Eниджа-Карасу	100	300	—	400
15	Ени-кьой	300	100	—	400
16	Емирлеръ	—	30	—	30
17	Исиджа	—	40	—	40
18	Карачанъ	—	80	—	80
19	Кара-Гьозлю	—	50	—	50
20	Керевизъ-кьой	—	5	—	5
21	Киречлеръ	—	100	—	100
22	Кору-кьой	—	20	—	20
23	Коюнъ-кьой	100	50	—	150
24	Кочобасъ	—	15	—	15
25	Ксанти или Скеча	500	1500	1000	3000
26	Куртъ-асанлѫ	—	80	—	80
27	Курларъ	—	150	—	150
28	Кьопрю-кьой	—	15	—	15
29	Кѫръ-кьой	—	40	—	40
30	Махмутлу	—	60	—	60
31	Мизанлѫ	—	30	—	30
32	Мусаллѫ	—	45	—	45
33	Мусафаклѫ	—	60	—	60
34	Сакарлѫ-кьой	—	30	—	30
35	Сарѫ-Кадѫ-кьой	—	6	—	6
36	Ташлѫкъ	—	20	—	20
37	Чепелъ орманъ	—	10	—	10
38	Чименли	—	30	—	30
39	Чифликъ-Ески бахъ	—	10	—	10
40	Юсеинъ-кьой	—	40	—	40
	Всичко	1315	3276	1220	5811

Забѣлѣжка 1. Каазата по настоящемъ носи названието Скеченска, по прѣмѣстване на главниятъ ѝ центръ отъ Eндидже въ Скеча (Ксанти).

Забѣлѣжка 2. Кѫщитѣ на селото Алгънотъ No. 1 не сѫ показани за това, че сѫ съединени въ числото на кѫщитѣ отъ с. Кочобасъ.

Забѣлѣжка 3. Селата подъ No. No. 4, 9, 16, 22, 23 и 27 не сѫ показани въ австрийската генерална карта.

ТАБЛИЦА II.

Гюмюрджинската каза.

№ по редъ	Наименование на градоветѣ и селата	Числото на кѫщитѣ: Бългap.	Турски	Гръцки	Еврейски	Арменски	Караман.	Всичко
	Гюмюрджинска каза.							
1	Ада-баши	—	40	—	—	—	—	40
2	Атъ-кьой	—	15	—	—	—	—	15
3	Ашя-кьой	—	30	—	—	—	—	30
4	Аязма	—	30	—	—	—	—	30
5	Балабанъ-кьой	—	20	—	—	—	—	20
6	Балдърянъ	60	—	—	—	—	—	60
7	Баятли	40	—	—	—	—	—	40
8	Басаръ-кьой	—	50	—	—	—	—	50
9	Бадама	140	—	—	—	—	—	140
10	Борунджукъ	—	40	—	—	—	—	40
11	Булатъ-кьой	—	30	—	—	—	30	60
12	Гьокчелѫ	—	10	—	—	—	—	10
13	*Гюмюрджина*	300	1800	300	200	50	—	2650
14	Денизлеръ	—	30	—	—	—	—	30
15	Дервентъ	200	—	—	—	—	—	200
16	Дере-кьой	100	—	—	—	—	—	100
17	Дола-бейлеръ	—	50	—	—	—	—	50
18	Дуганджа	—	30	—	—	—	—	30
19	Дутлу	400	—	—	—	—	—	400
20	Ебелли	—	35	—	—	—	—	35
21	Евренъ	500	—	—	—	—	—	500
22	Ени-кьой	—	10	—	—	—	—	10
23	Инджевътъ	40	—	—	—	—	—	40
24	Ини-кьой	200	—	—	—	—	—	200
25	Ириджанъ	—	80	—	—	—	—	80
26	Исякия	—	100	300	—	—	—	400
27	Каланджи-дере	200	—	—	—	—	—	200
28	Канелеръ	—	30	—	—	—	—	30
29	Караджа-кьой	—	30	—	—	—	—	30
30	Кара-Агачъ-кьой	200	—	—	—	—	—	200
31	Кара-Курджалѫ	100	—	—	—	—	—	100
32	Катби-кьой	—	10	—	—	—	—	10
33	Ковну-кьой	80	—	—	—	—	—	80
34	Корлу-кьой	—	30	—	—	—	—	30
35	Кушланлѫ кючюкъ	250	—	—	—	—	—	250
36	Кючюкъ-кьой	—	—	150	—	—	—	150
37	Кюпекли	—	10	—	—	—	—	10
38	Кѫрка	150	—	—	—	—	—	150
39	Кѫръ-Сарджа	50	15	—	—	—	—	65
40	Лефеджилеръ	50	30	—	—	—	—	80
41	Марония	—	—	300	—	—	—	300
42	Манастиръ-кьой	360	—	—	—	—	—	360
43	Мекри		—	200	—	—	—	200
44	Миликли	—	30	—	—	—	—	30
45	Муратлѫ	—	25	—	—	—	—	25
46	Муртаджи	30	30	—	—	—	—	60

No. по редъ	Наименевание на градоветѣ и селата	Числото на кѫщитѣ						
		Българ.	Турски	Гръцки	Еврейски	Арменски	Караман.	Всичко
47	Мюселимъ-кьой	—	60	—	—	—	—	60
48	Нарлж-кьой	—	60	—	—	—	—	60
49	Саксалж	80	40	—	—	—	—	120
50	Сейменъ	—	60	—	—	—	—	60
51	Сиркели	—	60	—	—	—	—	60
52	Суфуларъ	40	–	—	—	—	—	40
53	Сусуръ-кьой	50	30	—	—	—	—	80
54	Суютъ	60	—	—	—	—	—	60
55	Сундюклеръ	—	15	—	—	—	—	15
56	Сжчанлж	700	—	—	—	—	—	700
57	Томру-кьой	—	40	—	—	—	—	40
58	Усарли	—	40	—	—	—	—	40
59	Фатирекъ	40	—	—	—	—	—	40
60	Фоталаръ	—	30	—	—	—	—	30
61	Хаджи Мустафа-кьой . .	—	20	—	—	—	—	20
62	Хаджиларъ	140	—	—	—	—	—	140
63	Хамбаръ-кьой	—	15	—	—	—	—	15
64	Хасанларъ	—	22	—	—		—	22
65	Хасърларъ	—	8	—	—	—	—	8
66	Хистанли	—	10	—	—	—	—	10
67	Чадърли	200	—	—	—	—	—	200
68	Чепелли	—	30	—	—	—	—	30
69	Чобанъ	300	—	—	—	—	—	300
70	Шебши ханъ	—	250	—	—	—	—	250
71	Ялжмлж-кьой	—	30	—	—	—	—	30
72	Ярдъмлж	—	40	—	—	—	—	40
	Всичко . .	5060	3500	1250	200	50	30	10.090

Забѣлѣжка 1. Селата въ настоящата каза подъ No. No. 3, 7, 19, 24, 30, 40, 42, 45, 47, 59, 63, 67, и 69 не сж показвани на Австрийската генерална карта. Пò-главнитѣ отъ тѣхъ: *Дутлу* и *Манастиръ-кьой* се намиратъ къмъ северо-западъ отъ с. Балдъранъ. Мѣстото на селото Манастиръ-кьой е означено на картата само съ единъ знакъ за манастиръ (†). Селата: Лефеджилеръ, Хамбаръ-кьой, Чадърли, Кара-Агачь-кьой се намиратъ въ полето на западъ отъ селата Ебеллю и Ярджмлж, селото Ени-кьой между Бадама и Кжрка, а селото Чобанъ между Бадама и Мекри.

Забѣлѣжка 2. Селата: Бадама и Дервентъ по настоящемъ по административно дѣление се намиратъ въ друга каза.